

MEDEDELINGEN

VAN DE VERENIGING VOOR NAAMKUNDE TE LEUVEN
EN DE COMMISSIE VOOR NAAMKUNDE TE AMSTERDAM

DRIE EN DERTIGSTE JAARGANG

1957, 2-3.

DE VERENIGING VOOR NAAMKUNDE TE LEUVEN EN
DE COMMISSIE VOOR NAAMKUNDE TE AMSTERDAM
wensen op het gebied der plaats- en persoonsnaamkunde de
samenwerking van alle belangstellenden te bevorderen. De Mede-
delingen verschijnen vier maal per jaar en worden bezorgd tegen
een jaarlijkse bijdrage van f. 4.—.

R E D A C T I E

Vlaanderen : H. J. VAN DE WIJER, H. DRAYE en K. ROELANDTS.

Nederland : M. SCHÖNFELD, S. J. FOCKEMA ANDREAE en P. J. MEERTENS.



BUREAU VOOR NAAMKUNDE

V./D. KON. NEDERL. AKADEMIE V. WETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM

*Stukken voor de redactie worden ingewacht op het adres van het Bureau voor
Naamkunde, Nieuwe Hoogstraat 17 (Tel. 48487) — Amsterdam (C.).*

INHOUD

Jaargang XXXIII (1957), afl. 2-3.

M. SCHÖNFELD, Wegnamen	49
R. HAESERIJN, De waarde van een 13e-eeuws renteboek voor de kennis van de Middeleeuwse persoonsnamen	67
J. A. HUISMAN, Negatie in de naamgeving	79
D. P. BLOK, Het goederenregister van de St. Maartenskerk te Utrecht	89
O. LEYS, De bij- en beroepsnamen van Germaanse oorsprong in de Westvlaamse oorkonden tot 1225	105
M. SCHÖNFELD, Mijzen	126

BIJDAGEN EN MEDEDELINGEN

DER NAAMKUNDE-COMMISSIE VAN DE KON. NEDERL. AKADEMIE
VAN WETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM

- I. Over de perceelsnamen van het Nederlandse rivierkleigebied, door Prof. dr. C. H. EDELMAN en Dr. A. W. VLAM. f 2.— (ing.).
- II. Nederlandse familienamen in historisch perspectief, door Dr. K. ROELANDTS en Dr. P. J. MEERTENS. f 3.50 (ing.).
- III. Naamgevingsproblemen in de Reynaert, door Prof. dr. W. Gs HEL-LINGA. f 2.50 (ing.).
- IV. Poldernamen in Rijnland, door Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE, f 2.50 (ing.).
- V. Middeleeuwse en moderne straatnaamgeving, door Dr. P. J. MEERTENS en Dr. W. MOLL. f 3.— (ing.).
- VI. Waternamen in Nederland, door Dr. M. SCHÖNFELD. f 12.50 (ing.).
- VII. Over de plaatsnamen met het bestanddeel *woud*, door C. H. EDELMAN. f 1.50 (ing.).
- VIII. Plaatsnaamveranderingen uit politieke overwegingen, door Prof. dr. J. A. VAN HAMEL. f 2.— (ing.).
- IX. Naam en Recht, door Prof. mr. B. H. D. HERMESDORF en Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE. f 3.— (ing.).
- X. Kadaster, ruilverkaveling en toponymie door Ir. R. J. DE WIT f 3.— (ing.).

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij de N. V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam.

HANDELINGEN

VAN DE KON. COMMISSIE VOOR TOPONYMIE EN DIALECTOLOGIE
I (1927) — XXX (1956).

Te bestellen bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs: Algemene Comptabiliteit, Verkoop van Publicaties, Residence Palace, Wetstraat 155, te Brussel (Postrekening nr. 93.72).

ONOMA

BIBLIOGRAPHICAL AND INFORMATION BULLETIN

Vol. I (1950) : 54 + 89 blz. (100 Bfr.). — Vol. II (1951) : 118 + 70 blz. (100 Bfr.). — Vol. III (1952) : 196 + 80 blz. (125 Bfr.). — Vol. IV (1953) : 240 + 93 blz. (150 Bfr.). — Vol. V (1954) : 274 + 78 blz. (175 Bfr.). — Vol. VI (1955/56) : *ter perse*.

BIBLIOTHECA ONOMASTICA

Vol. I. H. DITTMAIER, Das Apa-Problem. Untersuchung eines westeuropäischen Flussnamentypus. 1955 (iv + 100), Bfr. 100.

Het goederenregister van de St.-Maartenskerk te Utrecht.

Het goederenregister van de St.-Maartenskerk te Utrecht ⁽¹⁾ is de belangrijkste bron voor het oude namengoed in Holland en Utrecht, die wij bezitten. Het is echter niet overbodig deze bron opnieuw aan een onderzoek te onderwerpen, om te zien wat we over de datering ervan en haar ontstaan kunnen zeggen. Immers, het resultaat waartoe S. MULLER Fzn ⁽²⁾ gekomen was (777-866), werd weliswaar door OPPERMAN ⁽³⁾ met enige opmerkingen weer op losse schroeven gezet, maar diens eigen datering (onder Radbod, 899-917, opgesteld en in 953 of kort daarna uitgebreid) was toch niet overtuigend genoeg voor de uitgevers van de *Diplomata Belgica*. Dezen achten de kwestie onoplosbaar al kan, volgens hen, Muller wel gelijk gehad hebben ⁽⁴⁾. Inderdaad is een rigoureuze datering onmogelijk. Het zal wel bij een benadering van min of meer grote waarschijnlijkheid moeten blijven. Dit nu is mogelijk mits men enige elementen in de discussie betreft, die tot nu toe niet genoeg in het licht gesteld zijn, elementen, die, zo ze al geen zekerheid geven over de bronnen van de lijst, toch de datum van haar eerste redactie kunnen benaderen. Want dit is eigenlijk de grondgedachte van dit opstel, dat men bij de datering onderscheid moet maken tussen de redactie van de lijst en de daarvoor gebruikte bronnen.

De overlevering is, wat de bestaande exemplaren betreft, niet controversieel meer. De lijst is opgenomen in een cartularium waarvan wij twee zelfstandige copieën bezitten : de Egmondse : C ⁽⁵⁾, ± 1075 en het Liber Donationum : D, ± 1170 opgesteld. Deze copieën zijn beide gemaakt naar een voorbeeld B, waarvan KOCH en GYSSELING waarschijnlijk achten dat dit het oorspronkelijke door bisschop Radbod aangelegde exemplaar is, plus la-

(1) *Diplomata Belgica*, ed. M. GYSSELING en A. C. F. KOCH, n° 195 (D. B.).

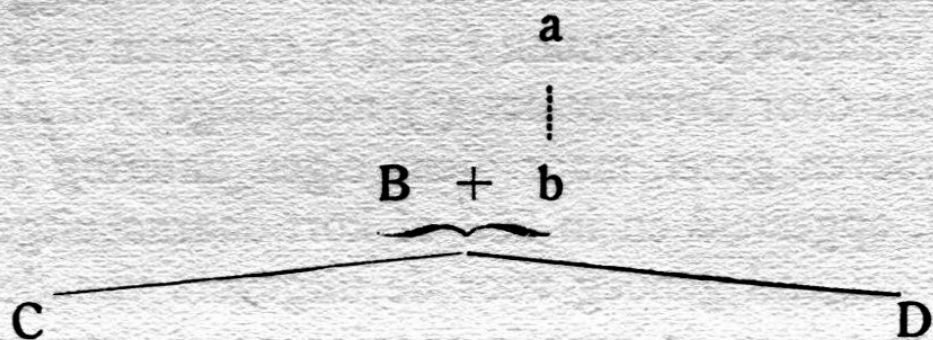
(2) Het oudste cartularium van het Sticht Utrecht (1892), XVI-XXVI.

(3) O. OPPERMAN, *Untersuchungen z. nordniederl. Geschichte*, I, 176-180.

(4) D. B., blz. 302-304.

(5) Ik houd me aan de aanduidingen van D. B.

tere bijvoegingen. Onder deze bijvoegingen, die in 953 of kort daarna moeten hebben plaats gevonden (het laatste stuk is van 21 april 953), bevindt zich de goederenlijst. Niet een deel van de goederenlijst, zoals OPPERMANN wil ; diens bewijsvoering op grond van de opschriften is allerminst overtuigend. Daar de goederenlijst, zoals zij in B aan de afschrijvers C en D onder ogen kwam, zeker de interpolaties, ook die van nà 948, in de tekst had opgenomen ⁽⁶⁾, moet deze in tegenstelling tot de oude kern van het cartularium een voorstadium hebben gehad ⁽⁷⁾. De volgende stamboom moge dit verduidelijken :



a is hierbij de oorspronkelijke goederenlijst en b het afschrift hiervan, dat bij het cart. van Radbod werd gevoegd na 953. Tussen a en b zijn heel wat aantekeningen aan de lijst toegevoegd, die in b opgenomen zijn, zodat de volgorde in C en D gelijk is. Alleen de vermelding van de *piscatio in Getzeuuald* (D. B. 339) staat in C en D op verschillende plaats en schijnt dus in b in margine bijgevoegd te zijn ⁽⁸⁾.

Wat kunnen we nu omtrent het ontstaan van b te weten komen ? Brengen we in kaart die plaatsen uit de lijst, die met enige zekerheid te identificeren zijn, dan zien we dat het hier uitsluitend gaat om bezittingen in een bepaald gebied (zie kaart).

De volgende plaatsen werden door mij op de kaart aangebracht ⁽⁹⁾ :

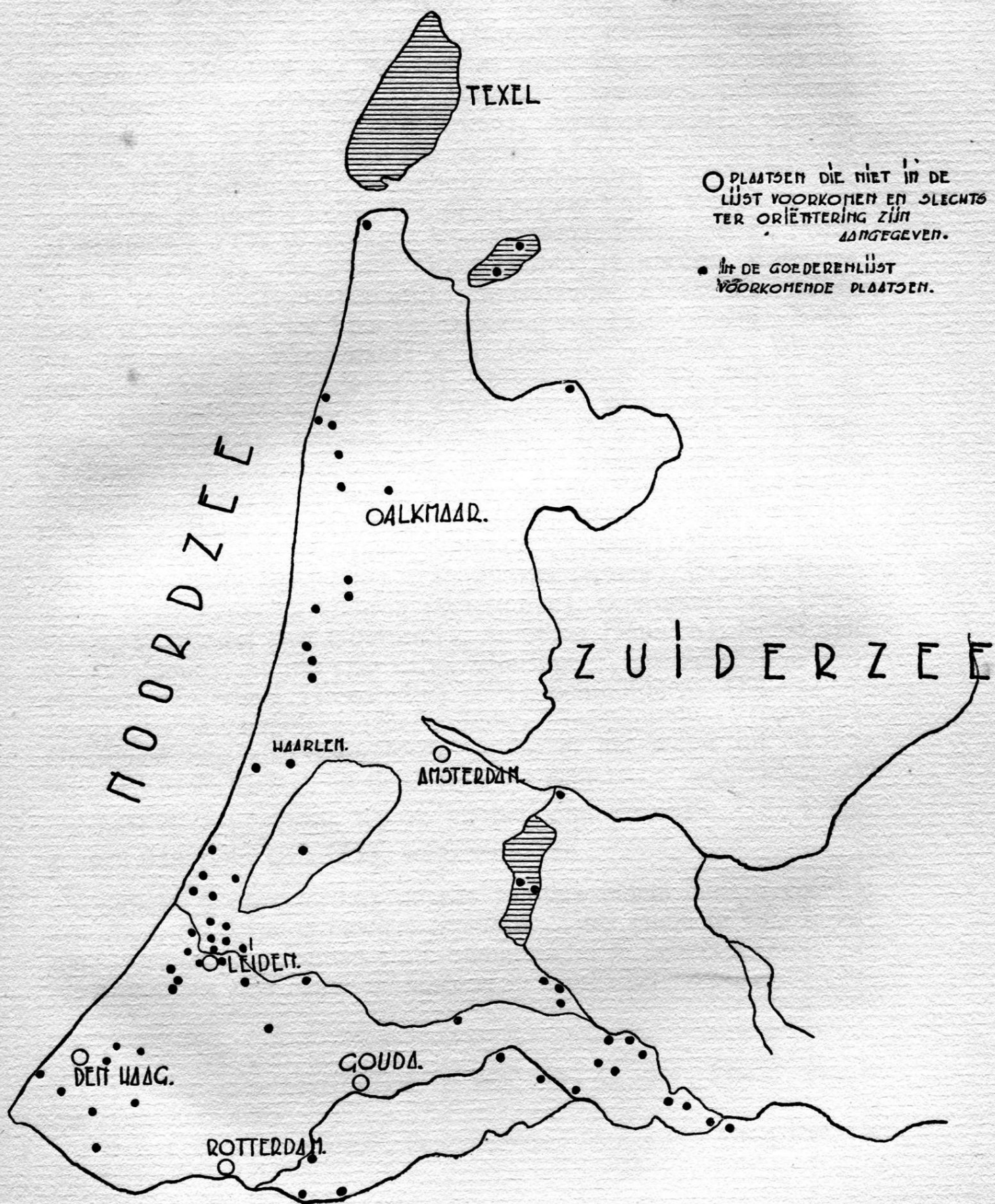
Dorestado (Wijk bij Duurstede), insula juxta Buosinhem, que proprior ville Risuuic (een waard tussen Beusekom en Rijswijk),

⁽⁶⁾ MULLER, XV, n. 3.

⁽⁷⁾ OPPERMANN neemt dan ook aan dat het hele cart. in 953 of kort daarna overgeschreven is, welke copie dan het voorbeeld voor C en D geweest moet zijn. Het is echter niet waarschijnlijk dat het zeer slordig uitziende a reeds in het cart. was opgenomen.

⁽⁸⁾ MULLER, XX.

⁽⁹⁾ In volgorde van de goederenlijst ; veel van deze identificaties zijn al gemeengoed.



○ PLAATSEN DIE NIET IN DE
LIJST VOORKOMEN EN SLECHTS
TER ORIENTERING ZIJN
ANGEGEVEN.

● IN DE GOEDERENLIJST
VOORKOMENDE PLAATSEN.

tiguis provinciis ab imperatoribus vel regibus tradita ... hoc immunitatis nostrę, precepto firmamus, precipientes, ut nullus habeat potestatem aliquid horum auferendi, sed perpetua firmitate inconvulsa permaneant.

De overeenkomst tussen het hier beschreven gebied en dat, wat door de lijst bestreken wordt is treffend. Juist hier bevestigt Otto I de kerk in al haar bezittingen ⁽¹⁶⁾ en niet alleen de koninklijke schenkingen, zoals uit de tweede door mij aangehaalde zinsnede zou kunnen blijken, maar, gezien de eerste zin, ook alle andere.

De vraag doet zich nu voor waarom Otto I alleen deze bezittingen van de kerk bevestigde, of liever, waarom de kerk om de bevestiging van juist en alleen deze bezittingen vroeg ⁽¹⁷⁾. Waarom werden de meer oostelijk gelegen goederen hierbij niet betrokken en ontbreken ze ook op de goederenlijst ? Want zozeer heeft men de lijst tot het hier aangegeven gebied begrensd, dat uit het diploma van Karel de Grote (Ob. Utr. 48) wél het bezit in Dorestad (samen met tienden aldaar, teruggaand op Ob. Utr. 56) opgenomen wordt, maar men de schenking van goederen te Leusden in hetzelfde diploma achterwege laat. Zo ook : wanneer men na 948 nieuw verworven bezittingen erin bijschrijft, neemt men uit het diploma van 21 april 953 wél de rechten in de Vechtstreek op, maar niet het goed in Eck in de Betuwe.

Om bovengestelde vragen te beantwoorden, moet men deze kwestie wel zien in het perspectief van de « weder-in-bezitname » van westelijk Nederland na de aftocht der Noormannen. Toen bisschop Balderik ± 918 naar Utrecht terugkeerde, waren zijn voorgangers ongeveer 70 jaren afwezig geweest, op de vlucht voor de Noormannen. Achtereenvolgens hadden ze te St.-Odiliënberg en te Deventer een onderkomen gevonden en van daaruit waarschijnlijk, zo goed en zo kwaad als dat ging, hun goederen in Oost-Nederland in het oog gehouden. Enig contact met het Westen moet

⁽¹⁶⁾ Mede op grond hiervan kom ik terug op mijn identificatie van Thorhem met Doorn (*Med. Nk.* 1957, 18 n.) en sluit ik me aan bij het non liquet van D. B. In zijn *Verspreide geschriften*, I (1946), 122, geeft I. H. GOSSES aan de aangehaalde zin uit O. U. 111 een te beperkte betekenis.

⁽¹⁷⁾ *Mon. Germ. Hist. DD. O.* 98 : Wahrscheinlich nach Utrechter Vorlage geschrieben. Let ook op het « inconvulsa permaneant » hier en « que omnia inconvulsa permanserunt » in de lijst bij de beschrijving van de verloren Tesselse goederen. De topos is echter te algemeen om er conclusies aan te verbinden.

er wel geweest zijn ; zo stelde bisschop Othilbold (870-899) ⁽¹⁸⁾ een zekere Sibrand aan als beheerder van de eigenkerken op Tessel, maar een succes is dit niet geweest : in de heersende chaos zijn deze bezittingen verloren gegaan (D. B. 340).

Tijdens het tweede Noormannenrijk in Nederland (863-885) onder Rorik en Godfried, schijnt het zwaartepunt hiervan in de kuststreek van Holland gelegen te hebben ⁽¹⁹⁾. Dorestad en Utrecht schijnen eerder een soort niemandsland gevormd te hebben : Dorestad verwoest en van zijn glorie beroofd, Utrecht in deerniswekkende toestand en misschien met een gedeeltelijk heidense bevolking. Na de moord op Godfried de Noorman (885) komt er nog geen verademing. Bisschop Radbod (899-917) kan nog niet naar Utrecht terugkeren en woont in Deventer. In de *Vita Radbodi*, na 962 door een Utrechts clericus voor bisschop Balderik geschreven, wordt de volgende beschrijving van Utrecht in Radbods mond gelegd : « ...aulam Traiecto, iam multis annorum circulis et adhuc Danorum impulsu desolatam... » ⁽²⁰⁾. Wel is er een verhaal dat Radbod een poging gedaan zou hebben naar zijn stad terug te keren ⁽²¹⁾ ; hieruit en uit het feit, dat hij waarschijnlijk de kern van het cartularium heeft aangelegd, blijkt wel dat hij weer oog had voor zijn belangen in het Westen. Misschien is onder hem reeds een bescheiden begin gemaakt met de inventarisatie van de rechten der kerk in dat gebied ; de enige aanwijzing hiervoor zou de vermelding van Gerulfus zijn (zie beneden). Eerst onder bisschop Balderik (918-975) echter, na de terugkeer te Utrecht, zal dit, in het kader van de opbouw van de kerk en het kerkelijk leven aldaar, op naar volledigheid strevende wijze zijn geschied. POST ⁽²²⁾ schrijft naar aanleiding hiervan : « Wat het bisdom Utrecht aan goederen en kerken overgehouden heeft na de invallen der Noormannen, wordt ons medegedeeld in de goederen-

(18) 870 naar zijn eerste vermelding als bisschop. MULLER dateert 866 = de dood van Othilbolds voorganger.

(19) I. H. GOSSES, *Verspreide Geschriften*, I (1946), 137 en 239 vv.

(20) M. G. H. SS, XV, 571a. Ook in de waarschijnlijk oudere redactie B. M. H. G. 1914, 167, ongeveer dezelfde woorden. Voor de datering O. HOLDER-EGGER, M. G. H. SS, XV, 568.

(21) J. DE BEKA, *Chronicon*, ed. A. MATTHAEUS², 61. Uit de *Vita Radbodi* blijkt niet dat het genoemde verhaal in Utrecht speelt.

(22) R. R. POST, *Eigenkerken en bisschoppelijk gezag in het diocees Utrecht (Utrecht, 1928)*, 31. Hij verwerpt dan ook MULLER's datering der lijst.

lijst ». Deze schrijver is, met DE GEER ⁽²³⁾, de enige geweest die oog heeft gehad voor het belang van de Noormannenstorm voor de interpretatie van de goederenlijst, al kan ik niet met hem meegaan wat de interpretatie zelf betreft. De lijst geeft niet wat de kerk de facto overgehouden heeft, maar dat waar de kerk aanspraken op had, aanspraken, gegrond op de toestand vóór de Noormannenheerschappij, maar niet meer strokend met de bestaande situatie. Het is geen boedelbeschrijving, maar een wenslijst ! Veel ervan moet verloren zijn gegaan en om dit terug te krijgen heeft men het bezit ervan, en alleen hiervan, door Otto I in 948 laten bekrachtigen.

Bezien we b.v. de in de lijst genoemde kerken, dan blijken alleen Limmen, Lekkerkerk, Ouderkerk en Krimpen behouden of weer teruggewonnen te zijn. Rijswijk, Upkiricka bij Dorestad, Houten, Valkenburg, Beverwijk en Holtsele vinden we later niet meer in het bezit van de Utrechtse kerk terug ⁽²⁴⁾. Ook van de meeste andere bezittingen vinden we later geen sporen meer in de Utrechtse bronnen. Wel blijkt uit de lijst zelf al dat enige der daar genoemde goederen verloren zijn gegaan, n.l. D. B. 339 : *Piscatio quam Gerulfus habet in extremi parte Rheni* ; D. B. 340 de goederen op Tessel, die tijdens Othilbold verloren gingen ; op dezelfde blz. : *In Strude sexaginta et XII mansa, quae fuerunt Dei et sanctorum etc.* Mogen we hierbij ook plaatsen de goederen bij Alvitlo op Wieringen ? De lijst noemt daar ook de servi die aan de kerk geschonken waren met name op en vervolgt dan : *quicquid isti habuerunt nunc computatum est in XII mansa, quarum Poppo I habet in Northanheri, VI in Luddingem et in Stene VI.* Heeft Poppo zich hiervan meester gemaakt, zoals Gerulfus van de bovengenoemde piscatio ? ⁽²⁵⁾ Hoe dit zij, er is een duidelijk verschil tussen wat de kerk eerder bezat en wat ze $\pm$ 920 bezat. Ook het feit dat men bij het samenstellen van de lijst gebruik heeft gemaakt

⁽²³⁾ R. J. L. DE GEER, in : *Etudes arch. ling. et hist. C. Leemans* (1885) en vooral zijn *Bijdragen tot de geschiedenis en Oudheden der Provincie Utrecht I* (1860), 28.

⁽²⁴⁾ S. MULLER Hzn., *De kerkelijke indeling omstreeks 1550, I, het bisdom Utrecht* (1921) ss. vv. Mogelijk blijft natuurlijk dat enige van deze kerken, vooral die in Holland, later vervreemd zijn. Beverwijk is in ieder geval al in de 11^e eeuw in handen van de graaf van Holland (*Fontes Egmondenses*, 255).

⁽²⁵⁾ De hier gebruikte interpunctie is van D. B. — MULLER eindigt de eer-

van oorkonden (zie beneden), zou op een teruggrijpen naar oudere toestanden kunnen wijzen.

We mogen dus veronderstellen dat men tijdens en na de terugkeer een inventaris heeft gemaakt van wat men had en behoorde te hebben in het vroegere rijk van Godfried. Dit is een moeizaam werk geweest, waarvan de lijst de sporen draagt. Hetzelfde streven leidde ook tot het verzoek aan Otto I om de onzekere rechten in het Westen te bekrachtigen. Het lijkt me niet noodzakelijk, dat bij die gelegenheid de lijst aan de koning is voorgelegd. Veronderstelt men dit, dan moeten we wel vóór b nog een tussenstadium in de overlevering aannemen, daar de koning toch niet het verwarrend samenvoegsel a onder ogen gebracht kon worden.

Alvorens het ontstaan van a te behandelen, geef ik nog enige kanttekeningen bij de dateringspoging van MULLER. Zijn mechanische werkwijze : alle lange vermeldingen als toevoegsels te brandmerken, is terecht al door OPPERMANN bestreden ⁽²⁶⁾. Daar, zoals ik straks hoop aannemelijk te maken, de langere vermeldingen vaak uit een zeer oude bron stammen, mist deze werkwijze alle grond en is eigenlijk MULLER's datering al te verwerpen.

Ook de enthousiaste bladzijden door MULLER aan Tessel besteed, zijn al door OPPERMANN afdoende behandeld, op één punt na. D. B. 339 wordt, een eind vóór de vermelding van de Tesselse goederen, vermeld : In Tlex II. Dit, zegt MULLER, moet dateren van vóór de tijd van bisschop Othilbold (866-899), als Utrecht op Tessel 1/3 van het land bezit. Nog afgezien van andere tegenwerpingen, kunnen we vragen : is dit Tlex wel Tessel ? Zeker wordt Tessel aan het eind van de lijst ook Tlex genoemd, maar dit eerste Tlex staat op een plaats die het ons eerder in Midden-Kennemerland doet zoeken. Daar vinden we a° 1277 (O. H. Z. II, 342) het land Dissele genoemd, waarschijnlijk bij Egmond gelegen, misschien ook te zoeken bij Distervenne (1373), Distelmade (1335), Disterven (1391, 1407) en Disterdorp (1462) onder Limmen, nu Disseldorp ⁽²⁷⁾. De ontwikkeling van Tlex (dezelfde foute

ste zin na « Poppo I habet » en laat daarna de gewone opsomming doorgaan. De hoofdletter van « In Huuido » (facsimile in D. B.) dat volgt op Stene en het « et » tussen Luddingem en Stene, pleiten voor de eerste interpunctie. De optelling komt echter niet uit.

⁽²⁶⁾ A. w. Onvolledig is diens bewijsvoering : Houarathorpa is oudere spelling dan Houerathorp. In de lange vermelding wordt in Houarathorpa de helft gegeven, in de kortere de gehele villa ; de eerste is dus ouder.

⁽²⁷⁾ Verg. Destelberg bij Gent, uit Thesla (O. H. Z. 36 ?) en Desteldonk

schrijfwijze als ook voor Tessel, Texla gebezigd wordt in de lijst) tot Dissele, met wisseling tussen *ě* en *î* is goed denkbaar.

De « *piscatio quam Gerulfus habet in extrema parte Rheni fluminis* » (D. B. 339) is ook aangevoerd voor een vroegere datering van de goederenlijst. Behalve het feit dat we niet weten of deze Gerulfus inderdaad graaf Gerolf is die in 889 genoemd wordt, maakt ook onze onkunde omtrent het jaar van diens dood het bepalen van een terminus ad quem moeilijk. Zijn zoon Dirk wordt waarschijnlijk voor het eerst genoemd in 916 ⁽²⁸⁾, zodat deze vermelding dan van vóór dat jaar moet zijn. Ze zou dan behoren tot de oudste aantekeningen waaruit onze lijst bestaat.

Concluderend kunnen we dus zeggen : de lijst is aangelegd tussen 918 en 948 en staat in direct verband met de koningsoorkonde van 1 april 948. Er is geen reden te bedenken waarom men eerder, in de 9^e eeuw, een lijst zou hebben aangelegd die alleen de goederen in dit bepaalde gebied bevatte. Dat de lijst niet na deze oorkonde is aangelegd, blijkt uit de vermelding van de eveneens op 1 april 948 geschonken tiende van de *cogschuld* en *huslothe*, die kennelijk later geïnterpoleerd zijn (zie beneden). De lijst geeft echter niet de toestand van 918-948 weer, maar de bezittingen zoals de kerk die in de 9^e eeuw had. Zo naderen we, wat de feitelijke inhoud en misschien de bronnen van de lijst betreft, langs een omweg toch weer tot de datering van MULLER.

Is het nu mogelijk uit de goederenlijst, zoals zij nu voor ons ligt, iets te weten te komen over de manier waarop zij is samengesteld ? Hier betreden we eerst volop het terrein van de hypothese. De interpretatie van een enkel woord kan de ene veronderstelling doen vervangen door een betere, doch een begin moet eens worden gemaakt.

Vooropgesteld zij dit : ondanks vooral het verwarde slot, kan er in de lijst wel degelijk een zekere geografische volgorde ontdekt worden, zoals blijkt uit die van de geïdentificeerde plaatsen. Uitgaande van Duurstede volgt men de Lek, dan gaat het langs de IJssel terug naar het Nedersticht, waar de plaatsen tussen Lek en Rijn beschreven worden, dan langs Vecht en Kromme Rijn tot Loenersloot, vervolgens langs de Oude Rijn naar het huidige Lei-

bij Gent, uit Thesledunk (D. B. 229). Zie ook MANSION, Oud-Gentsche Naamkunde, 172 en M. GYSSELING, *Med. Nk.* 1945, 1-9. Is de -t- inderdaad volks-etymologisch te verklaren, zoals Mansion doet ?

⁽²⁸⁾ OBREEN, Ob. Holl. Zeel. 20, Theodericus comes.

den, vandaar achtereenvolgens langs de eerste en de tweede geestrug naar het Zuiden, dan door Kennemerland naar het Noorden tot Tessel en Wieringen, waarna tienden bij het Almere en visrechten in de Vechtstreek een logisch slot vormen. Dan begint de verwarring : een reeks bezittingen in West-Friesland, Rijnsburg, Beverwijk en Velsen, een aantekening over de verloren goederen op Tessel en enige andere bezittingen sluiten de lijst.

We mogen dus bij onze beoordeling van een in de lijst genoemde plaats wel degelijk rekening houden met de volgorde, waarin zij staat.

Indien we de lijst aandachtig doorlezen, zien we dat in de spelling van de namen iedere vastheid ontbreekt. Zo vinden we *Hrothaluashem* naast *Rothuluashem*, *Hlithum* naast *Lidum*, *Uphuson* en *Ubburon* naast *Suhthusum* (oude dat. plur.) en *Beccanburen*, *Lippinge* naast *Taglingi* en *Gnisingo* ; *Thiatlind* staat naast *Thietmer* en *Reginbert* naast *Reingerd*. Dergelijke verschillen maken dat we niet kunnen aannemen dat de lijst $\pm$ 920 in één ruk is opgesteld b.v. naar aanleiding van een onderzoek ter plaatse, iets, waar de geografische volgorde aan zou kunnen doen denken. Hier moeten verschillende « Vorlagen » van verschillende tijd gebruikt zijn.

Taalkundig is b.v. de vermelding van de mansus dominicatus te Aluitlo als jonger te herkennen dan de meeste andere : men lette op *Reingerd* tegenover elders *Regin-* en *Legihan* en op de vorm *Red-* tegenover *Rad-* in persoonsnamen. De D. B. 340, regel 9 afgedrukte passage ziet er bijzonder oud uit. Hier alleen vinden we nog het elders verdwenen letterbeeld *Hr-* en *Hl-* (*Hrothaluashem* en *Hlithum*) ⁽²⁹⁾. Deze H wordt in de vier Utrechtse particuliere oorkonden uit de 9^e eeuw (D. B. 180, 181, 182, 184) meer niet dan wel geschreven. Vóór *Hlithum* wordt nog *Landiage* genoemd, een veel oudere vorm dan *Landei*, waaronder het eerder in de lijst genoemd werd. Het is waarschijnlijk hetzelfde als het in de Fuldase registers genoemde *Lantohi* en *Lanthoy* (O. H. Z. 9, nr. 94, 96) ⁽³⁰⁾ in de Tesselgouw.

⁽²⁹⁾ Alleen in de naam *Aldchrafan* ook te vinden. Het schijnt echter dat juist dit *Hraban* de H lang vasthield (E. SCHRÖDER, *Mitt. Inst. Oester. Geschf.*, 1897, 4).

⁽³⁰⁾ De verhouding dezer vormen dient onderzocht. Of we aan moeten sluiten bij de betekenis « eiland » zoals de Friese omgeving doet vermoeden, of bij *Landdoye* (LINDEMANS, *Top. Versch.* II, 91), is dan misschien op te lossen.

We krijgen dus de indruk dat de lijst aan de hand van zeer verschillende stukken is samengesteld en bij nadere beschouwing blijkt, dat verscheidene vermeldingen door hun bewoordingen erop wijzen, dat deze uit oorkonden overgenomen zijn. Zeer duidelijk is dit b.v. in de vermelding : « In Masamuthon *quicquid Eliguind ibi hereditatis habuit vel ejus videbatur esse possessio totum tradidit ad sanctum Martinum* » waarbij het gecursiveerde een typische wending van de oorkondentaal is. Het schijnt mij toe, dat al de plaatsen waar een schenker vermeld wordt, op deze wijze in de lijst gekomen zijn. De volgende vermeldingen schijnen uit een oorkonde overgenomen te zijn :

Dorestade en Upchirica, teruggaande op O.U. 48. Dezelfde, waarschijnlijk foutieve ⁽³¹⁾, spelling Loccha. Dat Dorestade in deze aanhaling « vicus » genoemd wordt, wijst misschien ook op een ontstaan van de lijst na de Noormannentijd ⁽³²⁾.

De ééne hoeve in Hasehem, die Hagebard schonk.

De ééne hoeve in Gestnipemuthe, wegens de vermelding dat de virge ⁽³³⁾ tezamen lagen. Een dergelijke bijzonderheid ontbreekt verder in de lijst en schijnt meegekomen te zijn bij het overnemen uit een oorkonde.

Het bezit te Houten, dat evenals de hoeve, in Turre door Herlulfus geschonken werd. Stonden ze tezamen in één oorkonde, samen met de ertussen staande hoeve te Lanthem « juxta fluvium Laca », ook een uitzonderlijke precisering ?

Het bezit in de pagus Germepi.

De gift van Thiatlind te Uphuson ⁽³⁴⁾.

Misschien de kerk te Valkenburg, wegens het typerende « totum et ad integrum ».

De schenking te Masamuthon.

De schenking van Erulfus en Radulfus te Houarathorpa. Deze zelfde Radulfus schijnt tegelijk de helft van Rothulfuashem geschonken te hebben. Het daarop volgende « et insuper hereditatis

⁽³¹⁾ M. SCHÖNFELD, *Waternamen*, 187. Misschien wijst dit zelfs op overname uit het cartularium.

⁽³²⁾ S. J. FOCKEMA ANDREAE, *Med. Nk.*, 1954, 81. In de schenking van Folker a° 855 voor Werden (R. KÖTZSCHKE, *Rhein. Urbare*, II, 11) worden Putten en andere plaatsjes op de Veluwe echter ook vicus genoemd.

⁽³³⁾ Voor virge, zie O. POSTMA, *De Friese Kleihoeve*, 109 v.v. Virga kan hier niet Mansus betekenen zoals DOPSCH (*Wirtsch. und soz. Grundlagen der europäischen Kulturentw.*, 306) en SWART (zie volg. noot) menen.

⁽³⁴⁾ F. SWARTS bewering (*Zur friesischen Agrargeschichte*, in : *Schmollers staats- und wirtschaftsgesch. Forsch.* 145, 1910, 172) dat de hier genoemde Reginbert een Friese graaf zou zijn, mist iedere grond.

Aldburge etc. » kan een interpolatie zijn, verwijzende naar de later vermelde schenking in Hrothaluashem/Rijnsburg. De verhouding tussen de beide vermeldingen is echter niet duidelijk, daar de latere vermelding ouder schijnt te zijn ⁽³⁵⁾.

Ook de vermeldingen « In Uuilkenhem cum omnibus apendiciis » en « in Burem cum omnibus apendiciis » rieken naar de oorkonde door het weglaten van de nadere bepaling van het geschonkene ⁽³⁶⁾.

Misschien ook de vermelding van Lethem wegens het typerende « totum et ad integrum » en het restant van een pertinentie-formule.

De zin « De teloneis quoque et de negotio etc. » gaat terug op O. U. 43 (23 mei 753) met duidelijke dictaatontleningen (*de teloneo vel de negotio aut undecumque ad partibus fisci census yperare videbatur*). De daaropvolgende huslothe gaat terug op O. U. 111 (1 april 948).

De zin « In Almere - cogsculd » gaat terug op O. U. 113 (30 juni 949).

De zin « sed modo ille alie partes novem proprie sunt s. martini » gaat terug op O. U. 113 en het volgende « sed et alia piscatio in flumine Feht etc. » op O. U. 120 (21 april, 953).

Deze gehele, zeer geïnterpoleerde passage over tienden en visrechten moet er in a als volgt uitgezien hebben :

de teloneis quoque et de negotio aut undecumque ad partem regiam jus fisci censum exigere debet omnis decima sancti Martini est. In Uueromeri omnis piscatio et in Uteromeri laxatio retium quod tragal dicitur, omnis, et dimidium piscationis ad sanctum Martinum pertinet. In Dalmersce tota piscatio sancti Martini. In Amuthon septem were ad piscandum. In Nesse villa cum omni piscatione. Decima etiam in Almeri de sagenis sancti martini est. De UUiron in Aluitlo etc.

Ter hoogte van het einde van de eerste zin stond in margine de *huslotho* bijgeschreven en daaronder de *cogsculd*. Deze is in b verkeerdelijk ingepast midden tussen de visrechten. De zinnen « sed modo ille alie partes etc. » en « sed et alia piscatio etc. » stonden weer bijgeschreven naast het slot van de zin over de visserij in Almere. In b is dit tot één geheel samengesmolten, waarna de piscatio in Getzeuuald in flumine Fennapa er nog eens in margine bijgezet werd, ongetwijfeld omdat het ook de visserij betrof ⁽³⁷⁾.

Gaan we verder met het opsporen van aanwijzingen van het gebruik van oorkonden :

⁽³⁵⁾ Is Houarathorpa de oude naam van Katwijk ?

⁽³⁶⁾ Men zie b.v. Ub. S. Gallen, I, 7.

⁽³⁷⁾ Zie noot 8 en de tekst aldaar.

De schenking van de mansus dominicatus te Aluitlo met bijbehorende servi, verraadt zich door het opnoemen dezer laatsten reeds als zodanig. Onder de servi komt voor een Ricbald diaconus, hetgeen vermoeden doet dat de namen der servi onder aan de oorkonde stonden en de afschrijver er per ongeluk de getuigen bij heeft genomen.

De tweede vermelding van Hrothaluashem/Rijnsburg.

De schenking van Gutha te Beverwijk.

Het goed te Vreeswijk wegens de pertinentie-formule.

Dat een oorkonde van 753 gebruikt is, staat vast ; over de datum der andere oude schenkingen is echter niets te weten te komen.

Wil dit alles nu zeggen dat de rest van de lijst uit een andere bron dan oorkonden afkomstig is ? Dit is, in zijn algemeenheid, reeds daarom onwaarschijnlijk, omdat in de ons bekende traditiones uit de Karolingische tijd meestal goederen in verschillende, vaak nogal uiteenliggende plaatsen, tegelijk gegeven worden.

Hier en daar meende ik al sporen van verschillende vermeldingen uit één oorkonde aan te wijzen : Houten - Lanthem - Turre en Houarathorpa - Rothulfuashem. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat in de oorkonden, waarvan we sporen aanwezen, ook andere plaatsen gestaan hebben, die dan elders in de lijst als korte vermelding ondergebracht zijn. Zo is ook Vechten, in 723 door Karel Martel geschonken (O. U. 35), gewoon in de reeks korte vermeldingen opgenomen.

De lijst past dan in het kader van dergelijke opsommingen, die ten grondslag lagen aan bekrachtigingsdiploma's van de Ottonen. Niet steeds werden die opsommingen in het diploma opgenomen, maar als dit gebeurde ⁽³⁸⁾, is de samenstelling van de lijst uit oorkonden vaak wel te herkennen. Zo in D. O. II, 49 (973 voor Essen), waar in de opsomming der door Otto II bekrachtigde goederen voorkomt : « et quicquid habuit in comitatu Ekberti ». Een zeer duidelijk voorbeeld vormt ook het bekrachtigingsdiploma van Otto II voor St. Vannes te Verdun (D. O. II, 218), 3 juni 980, later nog eens bekrachtigd door Koenraad II (D. K. II, 166) met zijn vermelding van schenkers en pertinentie-formules.

Werd de lijst niet in het diploma opgenomen, dan beperkte deze zich tot een opsomming van de betreffende gouwen, of, zoals

⁽³⁸⁾ B.v. D. O. 140, 146, 211 (lijst volgens SICKEL aan de hand van schenkingsoorkonden opgesteld), 288, 289, 290, 336, 337, 345. Zie ook PERRIN, Recherches (zie noot 39), 249.

in ons geval (O. U. 111), tot het aangeven van de grenzen, waarbinnen de goederen lagen.

Zijn er nu ondanks dit nog sporen aan te wijzen van een tweede bron ? Vooral de geografische volgorde in de lijst noopt ons deze vraag te stellen. Tot het type polypticon (Urbar, censier) behoort het restant van de lijst zeker niet ⁽³⁹⁾, daar iedere aanwijzing omtrent gebruik en opbrengst der goederen ontbreekt ; om dezelfde reden ontbreekt het verband met de *Brevium exempla* ⁽⁴⁰⁾, de door de Karolingers voorgeschreven goederenbeschrijving. Daarnaast kennen we voor de 9^e eeuw hier en daar nog lijsten, die alleen het bezit van een kerk opgeven zonder verdere bijzonderheden. Zo die van het klooster van Lobbes, waarschijnlijk opgesteld op bevel van Lotharius II ⁽⁴¹⁾ en het « *Commentariolum de hereditate Folkeri* », dat is een opsomming van de goederen die Folker in 855 aan Werden schonk ⁽⁴²⁾. Deze beide lijsten zijn echter zo incidenteel en zo doelbewust opgesteld, dat we hier moeilijk een aanknopingspunt kunnen vinden voor iets dergelijks in Utrecht. Weliswaar neemt PERRIN ⁽⁴³⁾ aan dat zulke eenvoudige opsommingen in de 9^e eeuw bestaan kunnen hebben ten behoeve van de koning, maar aangewezen zijn ze nog niet (behalve misschien die van Lobbes). Bovendien betreft dit dan *descriptiones* van het gehele goederenbezit en niet van een bepaald gedeelte, zoals onze lijst geeft. Het is dus noch uit de tekst van de lijst, noch uit parallelle gegevens aannemelijk te maken, dat de korte opsommingen voor een deel teruggaan op een 9^e-eeuwse goederenlijst.

Misschien gaat een deel wel terug op een enquête, gehouden in de tijd van en ten bate van het samenstellen der lijst, hetgeen ver-

⁽³⁹⁾ Zie C.-E. PERRIN, *Recherches s. l. seigneurie rurale en Lorraine*, (1935), 589 v.v. ; ID., *Les classes paysannes et le régime seigneurial en France* (« Les cours de Sorbonne », gecycl.), 32 v.v. ; R. KÖTZSCHKE (zie noot 32) inleiding ; J. SUSTA in : *Sitzungsb. Kais. Ak. Wiss. Wien, Phil.-Hist. Kl.*, 1898, VIII.

⁽⁴⁰⁾ M. G. Cap. I, 250.

⁽⁴¹⁾ Uitg. J. WARICHEZ, *L'abbaye de Lobbes, depuis les origines jusqu'en 1200* (1909), 180 v.v. Vergl. PERRIN, *Recherches*, 606, n. 2.

⁽⁴²⁾ De lijst is ingelast in de oorkonde van 855. Ze moet van latere datum zijn, daar een der plaatsen al *Municesloe* genoemd wordt (vergl. FÖRSTEMANN, II, 2, 347). Mogelijk behoort deze naam echter bij de *Pn. Muni* (FÖRST. I, 1136), in welk geval dit lijstje anders verklaard kan worden.

⁽⁴³⁾ *Recherches*, 605.

klaren zou het overmatig voorkomen van uitdrukkingen als « *tertia* (of *III*) *pars tocius ville* » en vooral « *III partes tocius ville* » juist bij deze korte vermeldingen. Dat de tweede wending niet hetzelfde betekent als de eerste (die ons trouwens uit de oorkonden uit die tijd wel bekend is), bewijst de passage : « in UUiron *duę partes tocius terrę cum ecclesiis utriusque terrę* ». Hoe dit zij, te bewijzen is hier niets.

Waarschijnlijk lijkt me dus dat de lijst tussen 918 en 948 is opgesteld aan de hand van schenkingsoorkonden en notities, van 723 en later, die uit elkaar geplozen en in geografische volgorde gesteld zijn. Deze samenstelling heeft een zekere tijd geduurd ; toen men in eerste instantie klaar was, heeft men blijkbaar meer gevonden en die gegevens in margine bijgezet. Dit geldt b.v. voor « In Rudinhem *III partes tocius ville* » en « In Merchishem *similiter III partes tocius ville* », die gezien het « *similiter* » bij elkaar stonden, en wel in margine, daar ertussen wordt vermeld (dus later ertussen is gekomen in b) : « Suegsna *similiter* ; Marsna *similiter* ; in Lonoralaca *duę partes tocius ville* ». Suegsna en Marsna behoren, evenals het vóór Rudinhem genoemde Suegon geheel aan St. Maarten ⁽⁴⁴⁾. Enige later bijgekomen langere verhalen, zoals het bezit te Aluitlo en de schenking van Gutna te Beverwijk, werden weer aan het slot bijgeschreven evenals enige losse bezittingen, waaronder bovenvermelde zeer oude groep Landiage-Hrothaluashem.

Is de lijst dus jonger zelfs dan OPPERMANN dacht en lang niet zo oud als MULLER stelde, de bronnen waaruit zij samengesteld werd, gaan ten dele zeker wel tot in de 9^e en zelfs 8^e eeuw terug.

Amsterdam.

D. P. BLOK.

⁽⁴⁴⁾ Vandaar het ontbreken van « In » voor deze namen.

NASCHRIFT

Toen dit artikel afgesloten was, kreeg ik door bemiddeling van Prof. NIERMEYER een scriptie in handen, die de Heer F. G. VAN DER POLL in 1951 schreef over de Utrechtse Goederenlijst. De Heer van der Poll was zo vriendelijk mij toe te staan van zijn werk gebruik te maken, iets, waarvoor ik hem ten zeerste dank. De volgende punten uit zijn betoog wil ik gaarne vermelden.

De « tres ecclesias in Lote » zouden gezocht moeten worden in de buurt van Duurstede, waar nu nog het Leuterveld te vinden is. In dit gebied ligt de oude kern van het bisdom en het is mogelijk dat hier in het begin van de 9^e eeuw kapellen gestaan hebben, die later verdwenen zijn. Tegen Lote = De Loete (Krimpenerwaard) voert de Heer van der Poll aan dat dit een waterplas, een kom, midden in de waard was, waar we niet licht 3 kerken zullen zoeken.

Elfnum en Wirthum acht schr. overgenomen uit een vrij oude, sterk Ingwaeoons gekleurde oorkonde. Het zijn dan Alfen en Woerden, die wat de volgorde betreft wel enigszins verdwaald moeten zijn.

Vervolgens breekt schr. een lans voor de localisering van Lux in Ter Lucht (Noordwijk) en van Host- en UUestsagnem in Sassenheim. Dit klopt met de volgorde en lijkt ook mij waarschijnlijk. SCHÖNFELD (Waternamen, 84, n. 14) acht de laatste identificatie verwerpelijk en blijft bij die met Oost- en Westzaan, doch ook hierbij doen zich moeilijkheden voor : de -g- blijft onverklaarbaar, zodat ook Schönfeld vraagt of dit geen schrijffout is. Nemen we echter een fout aan, dan is ook een -x- mogelijk en, gezien de context, Sassenheim waarschijnlijker (oudste vormen : 988-993, *Saxnem* ; 11^e eeuw, *Saxheim*, *Sasheim* (Echternach) ; 12^e eeuw, *Saxnem* (2 ×), *Sassenem* ; 1215, *Sasnem*. F. E. 63, 255, 65, 74, 75, 245). Van der Poll vermoedt dat Hostsagnem verdronken is.

Liusna identificeert Van der Poll met Lisse en plaatst het, zij het aarzelend, bij Lis (Iris), met afwisseling van lange en korte vocaal. Lethem, dat ik plaatste bij « Le locus » = Leeuwenhorst (*Med. Nk.* 1957, 26), plaatst Van der Poll bij Ter Lee te Warmond. Suattingaburim identificeert hij met Zwadenburg/Zwam-

merdam, taalkundig zeer wel mogelijk (terecht verwerpt hij BEEKMAN's bezwaar, dat -inga-namen slechts met pnn. voorkomen), al geeft het met de volgorde enige moeilijkheden.

Varoth stelt schr. bij ogm. warip « strand, eiland », ons woord waard en zoekt hij ergens tussen Wieringen en Tessel (waar nog Wieringerwaard), waar vroeger bewoning mogelijk moet zijn geweest, zoals Braat heeft aangetoond.

De vermelding van Fresionouic acht Van der Poll, wegens de uitgang -ono, afkomstig uit een door een Hoogduitser geschreven oorkonde.

Tenslotte lijkt het me — om het verwijt van een petitio principii te ontgaan — nodig drie vaak voorgestelde identificeringen met plaatsen buiten het door mij aangewezen gebied te verwerpen.

Het betreft UUalricheshem — Woudrichem, Potarnem — Poederooien en Helspenni — Heesbeen.

UUalricheshem is gevormd met de gen. van de pn. UUalherich (FÖRST. I, 1520), terwijl Woudrichem (± 1000 , *UUalderinghem*; 1178, *Waldrichem*. KÖTZSCHKE, Rh. Urb. II, 87; O. U. 498) een -inghem-naam is bij de pn. Waldhar (FÖRST. I, 1506). Het zijn dus verschillende namen.

Poederooien komt ± 850 voor als *Podaruuic* (K. GLÖCKNER, Codex Laurish. n° 107). Dit -wik moet oorspronkelijk zijn, daar de vervanging van -hem door -wijk in latere tijd valt (*Med. Nk.* 1957, 21 v.v.).

Helspenni heeft een -l-, die gezien verwante vormen bij FÖRSTEMANN, niet zomaar verworpen kan worden. De oudste vormen van Heesbeen (± 1000 , *Hasbenni*, *Hasibenni*. KÖTZSCHKE, Rh. Urb. II, 87) bieden dan geen aansluiting.

D. P. B.